

Værnemagtens beslaglæggelser af danske slotte og herregårde – behov, bekvemmelighed, vilkårlighed?

Aftidligere direktør for Det kongelige Sølvkammer Ole Villumsen Krog, Viby J

Den 1. februar 1945 ankom den nyudnævnte militære øverstkommanderende, generaloberst Georg Lindemann (1884-1963), til Danmark. Kort før sin afrejse til Danmark havde Lindemann været i audiens hos Adolf Hitler (1889-1945), der havde pålagt ham tre opgaver: at forsvare Danmark til sidste bloddråbe, at sende flest mulige duelige tropper til Østfronten og at eliminere de slette tilstande, som på grund af langvarige fredslignende forhold havde sneget sig ind hos de tyske tropper i Danmark.¹

Under Besættelsen skrev amtmand Poul Holck (1892-1968), Randers, til Indenrigsministeriet om beslaglæggelsen af østjyske ejendomme: "Af det hidtil her i Amtet [Randers] foregaaede ser det ud til, at den tyske Værnemagt særlig udser sig historiske Bygninger, som er vel vedligeholdt, udstyret med Bad, W.C. og Centralvarme og beliggende i naturskønne Omgivelser [...]". Således blev en række danske herregårde beslaglagt, blandt andet Møllerup Gods, Rønde Kommune. Det første Møllerup blev bygget i 1200-tallet af Marsk Stig Andersen Hvide, hvis efterlæggt, herunder slægterne Gyldenstierne, Kaas og Rosenkrantz, besad Møllerup frem til 1796. Ejer 1939-1981 var fru Kiss Carl (1884-1981), hvis efterlæggt fortsat ejer Møllerup. Nuværende ejer er Anne Sophie og Stig Gamborg. Foto: Møllerup Gods.

Værnemagtens slappe moral i Danmark må, set fra Berlin, have været alvorlig, når den i vigtighed sammenstillede med et altomfattende invasionsforsvar af Danmark og den tyske indsats på Østfronten. I denne artikel vil værnemagtens beslaglæggelser af danske slotte og herregårde blive undersøgt ud fra ikke tidligere behandlede kilder.

Etappe/Etappenwesen

En *Etappe* var i 1700-tallets franske militærterminologi det område, som lå lige bag fronten og netop var blevet indtaget.² I dette eller disse landområder bag fronten opbevarede krigsmateriel, forsyninger for mandskab og heste. Her holdt krigens strateger og regnskabsafdelinger til, og her var forplejning af sårede etcetera. Kort sagt var det et område, hvor man var langt borte fra krudt og kugler, og hvor det var muligt at hengive sig til et behageligt liv.

For værnemagtens officerer, der i sommeren 1939 forberedte felttoget mod Polen, Danmark og Norge, Frankrig og Benelux, var *Etappenwesen* dog et spørgsmål fra Første Verdenskrig. Mange officerer huskede med gru Første Verdenskrigs tyske enheder i total disciplinær og moralsk opløsning ved fronten og især

Gammel Wiffertsholm, Rebild Kommune, har været hovedgård siden 1576. Byggestilen er præget af senere ejeres byggelyst. Siden 1800-tallet i familien Dinesens eje. Ejeren var i årene 1932-1964 Ida van Deurs (1868-1964), gift Dinesen. I dag ejes Gammel Wiffertsholm af Flemming Chr. Ramshardt Lindegaard. Foto: Bent Olsen.

bag den. Hertil kom den bekymring, at den igangværende mobilisering også omfattede 1,2 millioner sol-

dater,³ som havde deltaget i Første Verdenskrig. De havde oplevet den tids defaitisme og opløsning, og nu

skulle de i krig igen. Spøgelset skulle manes i jorden, hvorfor det nazistiske førerlag den 7. november 1939 meddelte, at ordet *Etappe* med afledninger endegyldigt var strøget af al officiel militær sprogbrug.⁴

Bag fronten under Anden Verdenskrig eksisterede den oprindelige type *Etappenwesen* i bedste velgående, hvilket generaloberst Alfred Jodl (1890-1946), chef for værnemagtens overkommando, erfarede på en inspektionsrejse⁵ i det besatte Frankrig i januar 1944, fem måneder før invasionen i Normandiet. Jodl berettede, at den øverstkommanderende, generalfeltmarskal Gerd von Rundstedt (1875-1953), ville have stået sig bedre ved at bytte sit hovedkvarter på Hotel Georg V i Paris med en forsvarsstilling, hvor man kunne se himlen, hvor solen skinnede, og hvor der var frisk luft. Og han mente, at officerer og kommanderende generaler hørte til tættest muligt på fronten, væk fra skriveborde og papir, klubstole og tæpper, der kunne forlede til hoftilstand, hvorved den krigsriske ånd fuldstændig gik tabt. På Vestfronten havde man alle de officerer, der hellere ville leve i det 18. århundrede end i det nationalsocialistiske Tyskland. Desværre lå hoved- og stabskvarterene for en dels vedkommende ved siden af slotte. Ingen divisionsøvelser fandt sted. I stedet for øvelser var mandskabet beskæftiget med at male billeder på betonbunkerne. Af 2. panserdivisions 10.000 mand var kun 6.000 til stede – resten var sendt på ferie.

En systematisk gennemgang af tyske beslaglæggelser i departementet Pas-de-Calais i Nordvestfrankrig afslører en uhemmet tysk interesse for slotte og herregårde. I kommunerne omkring Saint Omer udarbejdede tyskerne lister over slotte, som de ønskede at besætte, og som alle betegnedes som *demeures*

de caractère (bemærkelsesværdige beboelser), og i Blendecques blev der i juli 1941 udarbejdet en liste over 19 slotte med oplysninger om slottets ejer, antal værelser, toiletforhold og bygningens præsentation. En tilsvarende liste er fundet i arkivet i Dainville med 94 slotte, der kunne besættes i juli 1944. I samme arkiv findes en bestillingsliste på to taffelservicer, tre kaffeservicer og et teservice i porcelæn fra firma Christofle⁶ – ikke ligefrem krigsvigtigt materiel.

Etappenwesen i Danmark?

Hovedgården Gammel Wiffertsholm

"[Hermed] tillader man sig at indberette, at den tyske Værnemagt nu ogsaa synes at have Interesse i Herregaarde [...]".⁷ "Af det hidtil her i Amtet [Randers] foregaaede ser det ud til, at den tyske Værnemagt særlig udser sig historiske Bygninger, som er vel vedligeholdt, udstyret med Bad, W.C. og Centralvarme og beliggende i naturskønne Omgivelser [...]".⁸

Den 29. oktober 1943 mødte en række tyske officerer fra Aalborg op sammen med den lokale sognefoged på hovedgården *Gammel Wiffertsholm* i Himmerland, otte kilometer nord for Hadsund. Efter en kort tur gennem hovedbygningen meddelte officererne, at de med det samme ville beslaglægge⁹ bygningen med bohaver – møbler, tæpper, malerier, billeder, glas, porcelæn, sengetøj, dækkeøj samt de personlige beklædningsgenstande i værelserne. Derefter udvalgte hver enkelt officer sit foretrukne værelse, skrev sit navn med kridt på døren, aflåste og lagde nøglen i lommen. Hans officerskammerater gjorde ligeså. Til slut måtte godsets opsynsmand, plantor Thomsen, udlevere nøglerne til *Gammel Wiffertsholms* hovedbygning.

Det tyske riges befuldmægtigede i Danmark, SS-general (Obergruppenführer) Dr. Werner Best (1903-1989), besøgte sammen med fru Hildegard Best den 6. august 1944 general og øverstkommanderende for de tyske styrker i Danmark Herman von Hanneken (1890-1981) i værnemagtens hovedkvarter i Silkeborg. Parret kom i bil fra Aarhus og returnerede til Hotel Regina efter besøget, som var af privat karakter. Her ledsager von Hanneken fru Best og Dr. Best om bord forud for en lystsejls på Remstrup Å, Silkeborg. Fotos: Silkeborg Bunkermuseum.

Fritz Eckbrecht (1912-1973), Oberleutnant (premierløjtnant) i Luftwaffe og kommandant på Tirstrup Flyveplads april-november 1944, modtog den 9. november 1944 Jernkorsets ridderkors og tilhørte dermed værnemagtseliten. Han omkom ved et flystyrt den 8. februar 1973 i Fürstenfeldbruck, Bayern, der frem til 1945 var træningsbase for Luftwaffe. Foto: forum.axishistory.com. Ophav ukendt.

Tre dage senere ankom ti officerer medbringende to tjenestepiger, en tjener og en kok. Der blev tændt for centralfyret, og det medbragte personale gik i gang med madlavningen. Godssets forvalter blev kommanderet til at udlevere grøntsager og slagte kreaturer til den nye husholdning.

I december 1943 kunne Mogens Dinesen (1899-1954) til *Skjørringe*, der var søn af *Gammel Wifertsholms* ejer, hofjærgemesterinde Ida Dinesen (1868-1964) til *Kragerupgaard*, oplyse Indenrigsministeriet¹⁰ om, at der til daglig færdedes ti officerer med oppassere og ordonnanser i hovedbygningen, hvor de sled på tæpper og møbler og: "[...] alt vor Service Lager Dækketøj m.m. og [de har] efter sigende haft vilde Orgier med Bilfulde af Piger fra Aalborg, hvor meget skal være ødelagt i form af Møbler, Dørfyldinger, Vinduer, Porcelain og Glas, og Betrækket paa Møblerne ødelagt, (sarte lyse Møbler med Silkebetræk) [...]". Beslaglæggelsen omfattede hovedbygningens kælder (220 kvadratmeter) stueetage (235 kvadratmeter), første sal (200 kvadratmeter), inventar (værdi 30.000 kroner) og vagtlokaler (50,5 kvadratmeter).¹¹

Værnemagtens beslaglæggelse af *Gammel Wifertsholm* står som et uomgængeligt bevis på forekomsten af *Etappenwesen* i Danmark. Der var ikke tale om en beslaglæggelse grundet "krigsnødvendig-

hed", som værnemagten sædvanligvis henviste til, når den ved dekret foretog beslaglæggelser. Her var bekræftelsen på, hvad chefen for værnemagtens overkommando, generalfeltmarskal Wilhelm Keitel (1882-1946), den 28. november 1944 skrev til værnemagtens øverstkommanderende i Danmark, infanterigeneral Hermann von Hanneken (1890-1983), at hidtidige indgreb til udryddelse af *Etappenwesen* kun delvist

var lykkedes. Tværtimod havde forekomsten bredt sig til Det tredje Riges grænseegne, hvilket var bevis på, at kun de mest radikale midler kunne afhjælpe problemet. Der var fortsat en tendens til ved opbygning af stabe, kvarterer og tjenestesteder at fremme den personlige bekvemmelighed bag fronten. Disse tendenser skulle bekæmpes. Der skulle leves et krigsmæssigt liv.¹² Ved at udskifte stabene med mandskab, der havde kæmpet på Vestfronten, ville man få stabe, der havde overvundet deres magelighedstendenser.¹³

Møllerup – Randers amts bedst vedligeholdte herregård

Den 7. april 1944 (langfredag) modtog godsejer fru Kiss Carl (1884-1981), *Møllerup Hovedgård*, et uanmeldt besøg¹⁴ af kommandanten for den tyske flyveplads ved Tirstrup, premierløjtnant af *Luftwaffe* Fritz Eckebrecht (1912-1973). Han tilhørte værnemagtens yngste, mest selvbevidste og ideologisk skolede våbenart, hvis unge, der meldte sig som frivillige rekutter, kom fra den virkelig nationalsocialistiske kernebefolkning.¹⁵ Og her i Danmark var det tyske luftvåben den del af værnemagten, som overtrådte den danske kriselovgivning i størst omfang.¹⁶

Premierløjtnanten var overrasket over, at fru Carl endnu ikke havde modtaget beslaglæggelsesdekretet – det viste sig senere, at det først blev udstedt den 13. april. På stedet forlangte Eckebrecht, at fru Carl skulle fraflytte *Møllerup* inden den 15. april.

Bag værnemagtens korte og brutale varsel¹⁷ kunne ligge den overvejelse at tvinge fru Carl til at sælge ejendommen til værnemagten med indbo, da dette umuligt i løbet af en uge kunne bringes i hus andet sted. Den taktik havde kommandant Fritz Eckebrecht

anvendt ved beslaglæggelse af 45 landbrugsejendomme,¹⁸ hvis jord han havde brug for ved anlæg af Tirstrup Flyveplads. Udsættelsesfristen havde været kort, og lodsejerne havde måttet forlade gårdene uden besætning og inventar.

Det lykkedes fru Carl at etablere en lejlighed i nogle af tjenerstabens værelser i godssets staldbygning. I løbet af fire dage var hovedbygningen tømt for alt inventar fra kælder (371 kvadratmeter), stueetage (762 kvadratmeter) og første sal (630 kvadratmeter). Men nu havde sagen intet hastværk for premierløjtnant Eckebrecht: Først den 12. september 1944 rykkede værnemagten ind i hovedbygningen.¹⁹

Den 13. november 1944 godkendte Udvalget for Indkvarteringserstatning den husleje, værnemagten skulle betale for beslaglæggelsen af *Møllerups* hovedbygning frem til den 15. april 1947.²⁰ I den tid bygningen var beslaglagt, modtog fru Kiss Carl 1.681 kroner om måneden. Fra det øjeblik værnemagten flyttede ind, androg lejen 1.845 kroner om måneden. Samtidig kunne der ved lejemålets udløb rejses krav om erstatning for skader, som gik ud over almindeligt og militært slid.²¹

Efter hovedbygningens frigivelse i 1945 opstod der hos Udvalget for Indkvarteringserstatning tvivl om, om udvalget i 1944 havde været for "rundhåndet" ved fastsættelse af huslejen til fru Carl. Følgende håndskrevne notat med signaturen "H" forekommer i Udvalget for Indkvarteringserstatnings sagsmappe: "Ll 5559 Fru Carl Møldrups Hovedgaard Randers Amt. Lejen paastaas at være alt for højt sat for en gammel Herregaardsbygning, der ikke har nogen særlig Værdi. 3/1 46 H".²²

Gammel Ryumgaard, Syddjurs Kommune. Ejerhistorien kendes tilbage til slutningen af 1500-tallet, men det nuværende udseende er skabt i årene 1768-1770. Ejer under besættelsen var konsul Johannes Fogh-Nielsen (1877-1944) og enkefru Fogh-Nielsen. Siden 1984 har stedet været i familien Voldstedlunds eje. Foto: Per Allan Nielsen.

Derefter bad Udvalget for Indkvarteringserstatning Randers Amt udtale sig om rimeligheden af den ydede godtgørelse – under henvisning til paragraf 5 i lov nummer 499 af 9. oktober 1945 om avancebegrænsning vedrørende visse leverancer og arbejder

med videre – altså en lov, der var en del af straffelovstillægget efter besættelsestiden og møntet på personer, der i handel med besættelsesmagten havde erhvervet et provenu over sædvanlig rimelig nettofortjeneste.

I marts 1946 svarede Randers Amts vurderingskommission, at hele *Møllerup Gods* ved beslaglæggelsen var beboet af ejerinden og hendes tjenerstab. Vedligeholdelsestilstanden var ualmindelig god. Der var parketgulve i stueetagen eller gulve af massive egebrædder, og gulvene i tjenerfløjen var gode, velholdte fyrretræsgulve. Alle sove- og gæsteværelser var forsynet med håndvaske med varmt og koldt vand og spejle. Vedligeholdelsestilstanden var så god, at der ikke var set noget tilsvarende i Randers Amt, og hvis ejendommen havde ligget i en by, ville en leje på det dobbelte af det godkendte have været rimelig. Kommissionen fandt derfor ikke anledning til at nedsætte lejen. Ejendommen havde været stærkt benyttet af værnemagten, blandt andet havde badeværelserne været benyttet til grisehold og røgerier. Den 4. juni 1946 bekræftede ”H” internt, at sagen kunne henlægges.²³

Beslaglæggelse af Gammel Ryumgaard

Premierløjtnant Eckebrecht havde haft en travl påskeuge. Dagen før besøget hos fru Kiss Carl på *Møllerup* langfredag den 7. april 1944 havde han skærtorsdag besøgt konsul og godsejer Johannes Fogh-Nielsen (1877-1944) på *Gammel Ryumgaard* for at inspicere hovedbygningen med henblik på snarlig beslaglæggelse til kaserne for flyvetropper. Eckebrecht oplyste, at han havde forsøgt at beslaglægge Rønde Landbrugsskole, men at et dansk ministerium havde modsat sig den udvej og i stedet henvist til omegnens herregårde.²⁴

Gammel Ryumgaard var fredet i klasse B, hvorfor Nationalmuseets direktør og formand for Det særlige Bygningssyn, dr. Poul Nørlund (1888-1951), den

12. april 1944 i en redegørelse til Silkeborgkontoret stærkt trådte op mod en beslaglæggelse. *Gammel Ryumgaard* er et historisk meget betydningsfuldt anlæg, skrev dr. Nørlund. Det har de seneste år gennemgået en kostbar og gennemgribende istandsættelse, hvorfor Det særlige Bygningssyn meget indtrængende må henstille, at der søges anden udvej, så beslaglæggelse kan undgås.²⁵ Men end ikke en efterfølgende intervention ved Undervisningsministeriets departementschef og kongens kabinetssekretær kunne forhindre en beslaglæggelse. Den 9. december 1944 ankom en gruppe officerer til *Gammel Ryumgaard*, hvor de meddelte, at hovedbygningen nu ville blive beslaglagt, hvilket skete den 18. december, da otte værelser i hovedbygningen blev fordelt til syv officerer. Den 2. januar 1945 var ti officerer indlogeret i hovedbygningen, medens der på avlsgården var indrettet undersøgelsesrum, operationsstue, apotek og konsultationsstue.

I hovedbygningen disponerede stabsofficererne over seks stuer, et kælderrum og et toilet med bad – på første sal to gæsteværelser og et lille køkken. Den 15. januar 1945 kunne amtsfuldmægtig Nielsen, Randers, melde, at stabsofficererne var overordentlig støjende, og at der var orgier med druk og piger; en nat var tre døre blevet slået i stykker.²⁶

Beslaglæggelse af Vosnæsgaard

Den 17. april 1944 fik greve Torben Knuth (1912-1966) til *Vosnæs* besøg af premierløjtnant Eckebrecht, som meddelte, at han ville indstille *Vosnæsgaard* med inventar til beslaglæggelse til ophold for 75 tyske militærpersoner [af luftvåbenet]. Hovedbygningen (2000 kvadratmeter) ville blive overtaget i løbet af en må-

Vosnæsgaard, Aarhus Kommune. Den først kendte hovedbygning er fra 1700-tallet. I 1869 blev godset solgt til greve Adam Carl Vilhelm Knuth til Liliendal, hvorfra den i 1927 tilfaldt den umyndige nevø greve Torben Christopher Knuth (1912-1966), der i 1940 overtog ansvaret for ejendommen. I 1966 overgik Vosnæsgaard til greve Torbens søn, den nuværende ejer greve Adam K. Knuth. Foto: Realdania.

ned. I amtmand Povl Holcks (1892-1968) sagsfremstilling oplyses, at *Vosnæsgaard* ligesom *Møllerup* er en fornem bygning, som er holdt i glimrende stand og udstyret med moderne bekvemmeligheder.²⁷ Un-

der besøget kunne Eckebrecht fortælle greve Knuth, at værnemagten havde ønsket at beslaglægge Rønde Højskole, men at man fra danske myndigheder var blevet henvist til *Vosnæsgaard*. Amtmand Holck

bad Indenrigsministeriet oplyse, om der måtte foreligge noget herom, idet ejeren fandt fremgangsmåden ejendommelig. Der er ikke fundet nogen ministeriel reaktion på det spørgsmål.

De omsiggribende herregårdsbeslaglæggelser på Djursland ledte på dansk foranledning til et møde på Hotel Regina i Aarhus mellem kommandant Eckebrecht og Silkeborgkontorets repræsentant, P.H. Lundsteen (1910-1988). Lundsteen bemærkede, at luftvåbenet fortrinsvis syntes at lægge beslag på egnens herregårde, hvilket var uheldigt, idet disse dels var boliger, dels "kultursteder", hvorefter Eckebrecht oplyste, at tyskerne af danske myndigheder var henvist til fortrinsvis at tage herregårdene. Lundsteen mente, der måtte være tale om en misforståelse; ingen dansk myndighed ville udtale sig sådan. Eckebrecht sluttede den del af drøftelsen ved at oplyse, at han havde fået "Beskeden fra Flyvergeneralen".²⁸ Kravet om beslaglæggelse blev opretholdt – dog en beslaglæggelse uden inventar. Den situation blev opretholdt til den 23. juni, da Eckebrecht telefonisk meddelte greve Knuth, at han ikke for øjeblikket havde brug for *Vosnæsgaards* hovedbygning, men gerne ville have den til brug ved en senere lejlighed. Greven kunne godt flytte tilbage, men måtte være parat til at rykke ud med 48 timers varsel. Eckebrecht meddelte derefter, at han selv ville møblere den ene halvdel af hovedbygningen og samtidig udsætte vagtposter, der skulle forhindre sabotage og ildspåsættelse. Med udsigt til ubehaget ved at have tre vagtposter omkring ejendommen døgnnet rundt samt måske udsigten til at skulle have dem på kost indvilgede greve Knuth i at tilse Eckebrechts møblerede værelser en gang i døgnnet for så at slippe for de tyske vagtposter.²⁹

Den 30. januar 1945 opholdt der sig 60 pansersoldater på *Vosnæsgaard* under ledelse af en oberst, der oplyste, at de ville blive der i otte uger. Den 5. februar 1945 var de afrejst.³⁰ Senere fremkom et dekret om indlogering af 400 arbejdsfolk, der skulle grave pansergrave fra *Vosnæsgaard* tværs over Djursland. Silkeborgkontoret protesterede, og protesten blev taget til følge.³¹ Den 10. marts 1945 forelå endnu et beslaglæggelsesdekret på hovedbygning med inventar. Ind ville rykke *Standortkommandantur Aarhus*.³² En ny situation opstod næste dag, den 11. marts 1945, da amtmand Holck orienterede Silkeborgkontoret om, at der nu gennem to dage havde været repræsentanter for en pansergrenaderafdeling på *Vosnæsgaard*, hvor de ønskede at rykke ind i et fuldt møbleret hus. Desuden ønskede de lade, vognport, hestestald og vasehus stillet til rådighed – der skulle indrettes plads for en stab med mandskab. Og så skulle samtlige karelekamre (500 kvadratmeter) stilles til rådighed for 20 kvinder. Amtmanden kunne oplyse, at det var vanskeligt at få oplyst noget feldpostnummer, idet: "[...] Afdelingen synes at bestaa af en Masse forskellige Slags Soldater, der er rodet sammen [...]".³³ Det var tydeligt, at den militære struktur og disciplin var i opløsning. Således blev greve Knuth mellem besøgene af officerer på jagt efter indkvarteringsmuligheder holdt op af to tyske desertører, der forlangte udleveret civilt tøj. Greven nægtede at medvirke, hvorefter de truede med at skyde ham. Greven fastholdt, og de to valgte at forlade stedet.³⁴

Vosnæsgaards sidste belægning blev de tyske pansertroppers hele underofficersskole fra Krampnitz nord for Potsdam, som måtte vige for den fremrykkende Røde Hær. Nu skulle disse 530³⁵ ynglinge –

Greve Torben Christopher [F., en skrivefejl] Knuths tyske legitimationskort, udstedt af chefen for underofficersskolen på *Vosnæsgaard*, oberst Kratzenberg. Oberst Kratzenberg giver greve Torben Knuth tilladelse til at færdes uden for de beslaglagte bygninger. Legitimationskort i *Vosnæsgaard* godsarkiv, *Vosnæsgaard*.

nærmest drengesoldater³⁶ – bringes i kampform for at kunne deltage i det tyske forsvar af Jyllands østkyst.³⁷

Ikke blot *Vosnæsgaards* bygninger led under beslaglæggelsen. De tyske tropper færdedes over hele ejendommen – også i mark og skov, der anvendtes som øvelsesterræn. I Havskoven var anlagt en fast skydebane med markørgrav og skivestativer. Skydeafstanden var cirka 150 meter fra en skovudkant tværs over en græsmark mod den anden skovudkant. Her skød soldaterne med otte millimeter "spidskarpe" projektiler mod skiver og ramte lige så ofte de omkringstående træer i den 50-årige bøgeskov, iblandt ask og rødgran i tommerstørrelse. Træer på cirka en hektar ville aldrig kunne opskæres som gavn-

træ. I samme skovpart var desuden gravet tre store dækningsgrave og flere dybe skyttehuller. I skoven Busketterne havde tyskerne udgravet en gravhøj og indrettet den til en bunker med en omgivende løbegrav på cirka 160 meter. Og så blev råvildtbestanden reduceret fra oprindeligt 40 til 18 stykker.³⁸

"[Den] 16/5 da de sidste tyske Tropper drog af Sted [...]". Således skrev greve Knuth den 20. juli 1945 til Udvalget for Indkvarteringserstatning.³⁹ Og dermed var krigen også forbi for underofficersskolens store drenge fra Krampnitz. Deres held havde været at blive allokeret til forsvaret af Østjylland.

Vosnæsgaards hovedbygning var beslaglagt fra den 18. april 1944 til den 16. maj 1945 (ubenyttet

fra 18. april til 31. december 1944; benyttet fra 1. januar til 16. maj 1945).⁴⁰ Den af staten udbetalte "leje" måtte afkortes med den del, der var ydet som bidrag til ejendommens vedligeholdelse, i dette tilfælde 20 procent.⁴¹

Også "lejen" til greve Knuth har været genstand for betragtninger i Udvalget for Indkvarteringsserstatning; sagsmappen rummer en håndskrevet notits: "[...] Lejen paastaas at være alt for høj for en gammel Herregaardshovedbygning. 3/1 46 H [...]".⁴²

Efterskrift

Forløbet af ovennævnte tre beslaglæggelser er repræsentativt for værnemagtens beslaglæggelser i Besættelsestidens sidste 12 måneder. Beslaglæggelserne var omfattende, usystematiske, kaotiske, inkonsekvente og på alle måder uvederhæftigt gennemført. Der blev iværksat beslaglæggelser i områder, hvor lokale danske myndigheder kunne oplyse, at bygninger, beslaglagt langt tidligere, endnu stod ubenyttede. Stabsintendanten, der var beslaglæggelsesmyndighed, kunne naturligvis ikke ophæve en beslaglæggelse, idet man netop ventede på tropper, der skulle indkvarteres – i mange tilfælde en undskyldning, der ikke havde hold i virkeligheden.

Beslaglæggelserne blev gennemført i et system, hvor ekstremt tysk bureaukrati skulle samarbejde med et ditto mere beskedent dansk. Klare tyske retningslinjer for en beslaglæggelsesprocedure ses ikke at have eksisteret. Proceduren var præget af mangelfuld og svigtende tysk kommunikation koblet med inkonsekvente handlingsmønstre.

I dag står tilbage en række spørgsmål, som kommer frem gennem ovenstående, og som klart viser hen

til helt uafklarede forhold i forbindelse med værnemagtens ejendomsbeslaglæggelser af slotte og herregårde. I hvilket omfang deltog stat, amt og kommune i beslaglæggelsesfordelingen og til fordel for hvem? Hvordan var forholdet til den private ejendomsret, hvor en beslaglæggelse var et valg mellem en kommunal ejet institution og en privat bolig og bedrift? I hvilket omfang underkendes efter Besættelsestiden en under Besættelsen af Udvalget for ekstraordinære Industriarbejder godkendt leje? Efter hvilken administrativ kodeks handlede danske statslige myndigheder i forhold til besættelsesmagten i blandt andet beslaglæggelsessager?

Tak til Jens Andersen, Bunkermuseum Hanstholm, samt Kurt Stigaard og Martin Holm, Silkeborg Bunkermuseum.

Noter:

- 1 National Archives. Afhøring af krigsfanger. Lindemann, den 27. august 1946. Rigsarkivet. 860 Håndskriftsamlingen XVI. Danica 1000 National Archives Washington D.C. 1122-1125.
- 2 Benævnelsen "etappe" kommer af den strækning, en militær enhed kunne tilbagelægge på en dag – en dagsmarch.
- 3 Kroener, Bernhard R.: "'Frontochsen' und 'Etappenbullen' zur Ideologisierung militärischer Organisationsstrukturen", i: Rolf-Dieter Müller og Hans-Erich Volkmann (red.): *Die Wehrmacht. Mythos und Realität*, s. 374, München 1999.
- 4 Kroener, Bernhard R.: "'General Heldenklau' Die 'Unruh-Kommission' im Strudel polykratischer Desorganisation (1942-1944)", i: Ernst Willi Hansen, Gerhard Schreiber und Bernd Wegner (red.): *Politischer Wandel, organisierte Gewalt und nationale Sicherheit. Beiträge zur neueren Geschichte Deutschlands und Frankreichs, Festschrift Klaus-Jürgen Müller*, s. 270, note 4, München 1995.
- 5 BA-MA.RM 7/1099, fol. 268-271, Chef Wehrmachts-Führungsstab, 24.1.1944. Bemerkungen zur meiner Reise im Bereich der 15. u. 7. Armee.
- 6 Chevalier, Hugues: *Châteaux en guerre. Pas-de-Calais 1939-1945. Occupation, ouvrages allemands, raids, destructions*, Lillers 2015.
- 7 Amtmand Povl Holck, Randers' indberetning af den 8. april 1944 til indenrigsministeriet. Rigsarkivet 1259. Indenrigs- og sundhedsministeriet Silkeborgkontoret (P. Herschend), 1943-1945 Journalsager B 251-360, journalsag B-344.
- 8 Rigsarkivet 1259 Indenrigs- og sundhedsministeriet Silkeborgkontoret (P. Herschend), 1943-1945 Journalsager B 361-460, journalsag B-385.
- 9 Redegørelse for beslaglæggelsen ved Mogens Wilhelm Dinesen (1899-1954), søn af *Gammel Wiffertsholms* ejer, hofjæ-

germesterinde Ida Dinesen (1868-1964), *Skjærringe*. Redegørelsen, der er dateret *Skjærringe* den 7. november 1943, er en afskrift og stilet til en ikkeidentificeret person ved navn "Wilhelm". Rigsarkivet 0003 Indenrigsministeriet 3. Kontor 1940-1967 Tyskersager 1944 9009-9012, pakke 246.

- 10 Brev af den 15. december 1943 til sekretær Skovgaard, indenrigsministeriet. Rigsarkivet 0003 indenrigsministeriet 3. Kontor 1940-1967 Tyskersager 1943 9011-9012, pakke 231.
- 11 Rigsarkivet 1269 Udvalget for Indkvarteringsserstatning 1943-1956 LI-sager 4866-4887, pakke 179. LI-sag 4886.
- 12 Werner Bests korrespondance med Auswärtiges Amt og andre akter vedrørende den tyske besættelse af Danmark 1942-1945, 8, 2012, nr. 196.
- 13 Werner Bests korrespondance med Auswärtiges Amt og andre akter vedrørende den tyske besættelse af Danmark 1942-1945, 9, 2012, nr. 18.
- 14 Amtmand Holcks indberetning af den 8. april 1944 til indenrigsministeriet. RA 1259 Indenrigs- og sundhedsministeriet Silkeborgkontoret (P. Herschend), 1943-1945 Journalsager B 251-360, journalsag B-344.
- 15 Halder KTB, Bd. 3, S. 496. "Eintrag vom 3. August 1942", i: Peter Lieb: *Konventioneller Krieg oder NS-Weltanschauungskrieg? Kriegsführung und Partisanenbekämpfung in Frankreich 1943/44*, s. 103, note 258, München 2007.
- 16 Stabsintendant Mosich den 14. april 1944 til kontorchef Peschardt og sekretær Bartels, Udenrigsministeriet. Rigsarkivet 0002 Udenrigsministeriet 1909-1945 Gruppeordnede sager 99. F. 3/44 G. Seidenfaden I 1943-1945. Æske 99-17e. Oversigt fra Ø.P. den 15. april 1944. Leverancer til værnemagten.
- 17 Amtmand Holcks indberetning af den 8. april 1944 til indenrigsministeriet. RA 1259 Indenrigs- og sundhedsministeriet Silkeborgkontoret (P. Herschend), 1943-1945 Journalsager B 251-360, journalsag B-344.

- 18 Den 6. marts 1944 modtog Centraladministrationens kontor i Silkeborg (det såkaldte Silkeborgkontor, hvis chef var stiftamtmand Peder Herschend (1881-1963)) *Wehrmachtintendant Dänemarks* beslaglæggelsesdekreterne 1584-1616 for landejendomme i landsbyerne Stabrand, Tirstrup og Feldballe med mere. Den 22. marts 1944 indberettede amtmand Holck til indenrigsministeriet, at værnemagten havde afsluttet evakueringen af Stabrand by med videre. Evakueringen havde omfattet 45 ejendomme og cirka 180 personer. RA indenrigsministeriet 3. kontor 1940-1967 Tyskersager. 1944, 9013-9015, pakke 247.
- 19 Rigsarkivet 1269 Udvalget for Indkvarteringserstating 1943-1956 LI-sager 5549-5565, pakke 199, LI.5559, *Møllerup gods*.
- 20 Rigsarkivet 1269 Udvalget for Indkvarteringserstating 1943-1956 LI-sager 5549-5565, pakke 199, LI.5559, *Møllerup gods*.
- 21 Et kronebeløb fra besættelsestiden kan omsættes til nutidskroner ved at gange med 15. Mark Mau: *Business as usual? De dansk-tyske handelsrelationer under besættelsen. En analyse af Udenrigsministeriets embedsmænds politik i regeringsudvalget*. Konferensspeciale i Historie, august 2002.
- 22 Rigsarkivet 1269 Udvalget for Indkvarteringserstating 1943-1956 LI-sager 5549-5565, pakke 199, LI.5559, *Møllerup gods*.
- 23 Rigsarkivet 1269 Udvalget for Indkvarteringserstating 1943-1956 LI-sager 5549-5565, pakke 199, LI.5559, *Møllerup gods*.
- 24 RA 1259 Indenrigs- og sundhedsministeriet Silkeborgkontoret (P. Herschend), 1943-1945 Journalsager B 251-360, journalsag B-345.
- 25 RA 1259 Indenrigs- og sundhedsministeriet Silkeborgkontoret (P. Herschend), 1943-1945 Journalsager B 251-360, journalsag B-345.
- 26 RA 1259 Indenrigs- og sundhedsministeriet Silkeborgkontoret (P. Herschend), 1943-1945 Journalsager B 251-360, journalsag B-345.
- 27 RA 1259 Indenrigs- og sundhedsministeriet Silkeborgkontoret (P. Herschend), 1943-1945 Journalsager B 361-460, journalsag B-385.
- 28 Andreas Nielsen (1899-1957), generalmajor og kommanderende general for det tyske luftvåben (*Luftwaffe*) i Danmark den 1. januar-den 12. maj 1944.
- 29 Kopi af brev, dateret den 23. juni 1944 fra greve Knuth til amtmand Holck, Randers. *Vosnæsgaard* godsarkiv. *Vosnæsgaard*.
- 30 RA 1259 Indenrigs- og sundhedsministeriet Silkeborgkontoret (P. Herschend), 1943-1945 Journalsager B 361-460, journalsag B-385, den 30. januar og den 5. februar 1945.
- 31 *Vosnæsgaard* godsarkiv. *Vosnæsgaard*.
- 32 *Vosnæsgaard* godsarkiv. *Vosnæsgaard*.
- 33 RA 1259 Indenrigs- og sundhedsministeriet Silkeborgkontoret (P. Herschend), 1943-1945 Journalsager B 361-460, journalsag B-385, 11. og 12. marts 1945.
- 34 RA 1259 Indenrigs- og sundhedsministeriet Silkeborgkontoret (P. Herschend), 1943-1945 Journalsager B 361-460, journalsag B-385, den 11. marts 1945.
- 35 Belægning opgjort den 5. maj 1945. Kopi af indberetning ved T.C. Knuth til [Randers Amt/Skødstrup Kommune?]. Kopi. *Vosnæsgaard* godsarkiv. *Vosnæsgaard*.
- 36 BA-MA, RW 38/175: Gliederung der dem Wehrmachtbefehlshaber Dänemark unterstellten Truppen am 7.5.1945.
- 37 Krigsdagbog for den tyske øverstkommanderende i Danmark, 1943-1945, bilag nr. 19. <https://bunkermuseumhanstholm.dk/viden-om/dokumenter-1940-45/den-tyske-haers-oeverstkommanderende-i-danmark/krigsdagbog-for-den-tyske-oeverstkommanderende-i-danmark-1943-45/>. Læst den 7. marts 2019.
- 38 Skader paa Vosnæs skovdistrikt forvoldt ved Øvelse af tyske Soldater. *Vosnæsgaard* godsarkiv. *Vosnæsgaard*.
- 39 Brevkopi. *Vosnæsgaard* godsarkiv. *Vosnæsgaard*.
- 40 Rigsarkivet 1269 Udvalget for Indkvarteringserstating 1943-1956 LI-sager 6015-6044, pakke 215, LI.6029, *Vosnæsgaard gods*.
- 41 Brevkopi dateret den 15. november 1947. Rigsarkivet 1269 Udvalget for Indkvarteringserstating 1943-1956 LI-sager 6015-6044, pakke 215, LI.6029, *Vosnæsgaard gods*.
- 42 Rigsarkivet 1269 Udvalget for Indkvarteringserstating 1943-1956 LI-sager 6015-6044, pakke 215, LI.6029, *Vosnæsgaard gods*.

Litteratur:

- Alkil, Niels (red.): *Besættelsestidens Fakta*, I-II, København 1945.
- Bajohr, Frank: *Parvenius und Profiteure. Korruption in der NS-Zeit*, Frankfurt/Main 2004.
- Chevalier, Hugues: *Châteaux en guerre Pas-de-Calais 1939-1945. Occupation, ouvrages allemands, raids, destructions*, Échos du Pas-de-Calais, 62190 Lillers 2015.
- Christensen, Claus Bundgård, Joachim Lund, Niels Wium Olsen, Jacob Sørensen: *Danmark besat. Krig og hverdag 1940-45*, 2009.
- Gads leksikon om dansk besættelsestid 1940-1945*, Gads Forlag 2002.

- Hansen, Ernst Willi, Gerhard Schreiber und Bernd Wegner: *Politischer Wandel, organisierte Gewalt und nationale Sicherheit. Beiträge zur neueren Geschichte Deutschlands und Frankreichs. Festschrift für Klaus-Jürgen Müller*, München 1995.
- Herschend, Peder: *Fra min Silkeborgtid*. Vejle Amts historiske Samfund 1980.
- Kershaw, Ian: *The End. Hitler's Germany, 1944-45*, London 2011.
- Kirchhof, Hans: *At handle med ondskaben. Samarbejdspolitikken under besættelsen*, København 2015.
- Kunz, Andreas: *Wehrmacht und Niederlage. Die bewaffnete Macht in der Endphase der nationalsozialistischen Herrschaft 1944 bis 1945*, München 2005.
- Lauridsen, John T. (udg.): *Werner Bests korrespondance med Auswärtiges Amt og andre tyske akter vedrørende besættelsen af Danmark 1942-1945*, København 2012.
- Lauridsen, John T.: *Silkeborgkontorets sidste dage. Peder Herschends dagbog omkring den tyske kapitulation maj 1945*, Fund og Forskning i Det Kongelige Biblioteks Samlinger, årgang 49, 2010.
- Leth, Jacob: *Silkeborg-kontoret – departementschefstyrets midlertidige kontor i Jylland 1943-45*. Utrykt speciale fra Syddansk Universitet, 2009.
- Lieb, Peter: *Konventioneller Krieg oder NS-Weltanschauungskrieg? Kriegsführung und Partisanenbekämpfung in Frankreich 1943/44*. Quellen und Darstellungen zur Zeitgeschichte Herausgegeben vom Institut für Zeitgeschichte. Band 69, München 2007.
- Müller, Rolf-Dieter og Hans-Erich Volkmann (hrsg): *Die Wehrmacht: Mythos und Realität*, im Auftr. des Militärgeschichtlichen Forschungsamtes, München 1999.
- Poulsen, Henning: *Dansk modstand og tysk politik*, Den jyske historiker nr. 71, 1995.